

Консультація №6

Історія України

Україна після Другої світової війни.

Після Другої світової війни в результаті розгрому гітлерівського фашизму та японського милітаризму на міжнародній арені відбулися зміни у співвідношенні сил. Було створено світову систему соціалізму, під тиском національно-визвольної боротьби зазнала краху колоніальна система імперіалізму, внаслідок чого на політичній карті світу з'явилися нові незалежні держави.

Поряд із цим почався тривалий період загострення відносин між двома світовими системами - капіталістичною і соціалістичною, виникла "холодна війна", було створено військово-політичні блоки: НАТО (1949 р.) та Організацію Варшавського Договору (1955 р.).

Наприкінці ХХ ст. міжнародна обстановка набула нових рис під впливом особливостей розвитку головних чинників, які визначають систему міжнародних відносин: завершилася "холодна війна"; нова могутня хвиля революційних виступів у ряді країн Східної Європи привела до краху світової системи соціалізму; розпалася Організація Варшавського Договору.

Для Радянського Союзу повоєнні роки були складні й суперечливі. Радянський Союз, перемігши у Великій Вітчизняній війні, за повоєнні роки пройшов шлях від максимального злету тоталітарної системи до її занепаду і розпаду країни на 15 окремих незалежних держав.

Відбудова народного господарства України в перше повоєнне десятиріччя

Унаслідок чотирьох років найбільш руйнівної в історії війни Радянський Союз постав перед колосальним завданням - відбудувати господарство. Безпосередні матеріальні збитки, що їх зазнала радянська країна під час Великої Вітчизняної війни через руйнування та пограбування окупантами державного, кооперативного й особистого майна громадян, становили 679 млрд. крб. (у довоєнних державних цінах), а з урахуванням військових витрат і втрат від припинення виробництва у промисловості та сільському господарстві в районах, окупованих німецько-фашистськими загарбниками, - 2 трлн 569 млрд. крб. - цифра, яку навіть важко уявити. Вона більш як у 14 разів перевищила загальні прибутки державного бюджету СРСР за 1940 р. Країна втратила близько 30% національного доходу.

У надзвичайно важких і несприятливих умовах поверталась Україна до мирного життя.

Протягом 1941-1944 рр. територією України двічі прокотилася смертоносна хвиля війни. Гітлерівці винищили близько 3,9 млн. мирних жителів країни, понад 2,4 млн. примусово вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Багато з них там і загинули... **У роки війни пішов із життя кожний шостий мешканець України.**

На руїни було перетворено 714 українських міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл; 250 з них спіткала доля Хатині. Втратили притулок близько 10 млн. людей. Зруйновано було понад 16 тис. промислових підприємств, близько 30 тис. колгоспів, МТС та радгоспів, тисячі лікувальних установ, майже 33 тис. шкіл, технікумів, ВУЗів та науково-дослідних інститутів, понад 19 тис. бібліотек.

Після звільнення України радянськими військами в ній було обліковано лише частина довоєнної кількості промислових підприємств. Різко скоротилося поголів'я худоби. Тільки безпосередні збитки, завдані народному господарству України, становили 285 млрд. крб. Ця сума в п'ять разів перевищила витрати УРСР на будівництво нових заводів, фабрик, залізниць, електростанцій, шахт, радгоспів, МТС та інших підприємств протягом

трьох довоєнних п'ятирічок разом узятих. Загальна ж сума збитків, яких зазнали населення і народне господарство України, становила майже 1 трлн 200 млрд. крб.

Найголовнішим завданням у повоєнні роки була відбудова економіки Радянського Союзу, її переорієнтація на мирні цілі. Четвертий п'ятирічний план (1946-1950 рр.), як і попередні, не враховував нагальних потреб радянських людей. Він передбачав передусім збереження прискорених темпів розвитку галузей важкої промисловості.

З метою стабілізації фінансової системи у грудні 1947 р. було здійснено грошову реформу, під час якої вилучено гроші в усіх, хто якимось чином зміг їх заощадити. За банківськими вкладами до 3 тис. крб. обмін грошових знаків відбувався у співвідношенні 1:1, вклади від 3 до 10 тис. крб. скорочувалися на 1/3, а вклади понад 10 тис. - на 2/3. Найбільше постраждали ті, хто зберігав гроші на руках: вони отримали лише один новий карбованець за 10 старих. Водночас зі здійсненням грошової реформи у країні було скасовано карткову систему і підвищено ціни.

Відбудова економіки України розгорнулась одразу з початком визволення території республіки від фашистських загарбників. Програму відбудови економіки визначали постанови центральних керівних органів у серпні 1943 р. Зауважимо, що вже в 1944 р. на відбудову житлового фонду Україна одержала від центру 500 млн. крб. Основні напрямки роботи щодо України були визначені в серпні 1946 р. Законом Верховної Ради України "Про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946-1950 рр.". Четвертий п'ятирічний план передбачав капіталовкладення в обсязі 65 млрд. крб. (у довоєнних цінах), що перевищувало відповідні капіталовкладення за три довоєнні п'ятирічки разом узяті.

План ґрунтувався на можливості централізованої тоталітарної системи зосереджувати матеріальні й людські ресурси без урахування потреб і бажань людей. Звідси його пріоритети: головну увагу було зосереджено на відбудові воєнно-промислового комплексу. Такі критерії й орієнтири у процесі відбудови неминуче призводили до деформацій і диспропорцій. Економіка розвивалась, але потреби народу не задовольнялися.

У процесі відбудови економіки України завдяки самовідданій праці людей у найкоротші історичні терміни стали до ладу 2000 промислових підприємств, було відбудовано Дніпрогес, заводи "Запоріжсталь" та "Азовсталь", підприємства Харкова, Дніпропетровська, Києва. Завершено будівництво газопроводу Дашава - Київ. Обсяг промислової продукції в Україні (валові показники 1946-1950 рр.) збільшився у 4,4 рази і на 15% перевищив рівень 1940 р.

Значну допомогу у відбудові економіки України надавали всі республіки Радянського Союзу. Так, в Україну направлялися спеціалісти, техніка, устаткування. Наприклад, металургійний комбінат "Запоріжсталь" допомагали відбудовувати 57 підприємств Радянського Союзу. На роботу сюди прибуло близько 30 тис. осіб з різних куточків країни.

Характерна особливість процесу відбудови в СРСР та Україні полягала, зокрема, у спиранні на внутрішні ресурси й сили, а не у сподіванні на зовнішню допомогу. У пошуках коштів на відбудову ставка робилася на економію і нагромадження фінансів та ресурсів за рахунок сільського господарства, легкої промисловості й соціальної сфери.

Заробітна плата робітників залишалася низькою, нееквівалентним був обмін між містом і селом. З усіх галузей народного господарства в роки війни найбільше постраждало сільське господарство. Незважаючи на стагнацію, ця галузь у повоєнних планах радянського керівництва не посідала належного місця. На потреби сільського господарства планувалося виділити лише 7% загальносоюзних асигнувань. На

колгоспників не поширювалося пенсійне законодавство; вони не мали паспортів; оплата праці залишалася символічною; присадибні ділянки обмежувалися за площею.

Не маючи прибутку з колгоспної праці, селянин жив переважно з власного присадибного господарства, яке забезпечувало йому в повоєнні роки 70% грошового доходу, понад 80% м'яса, близько 90% картоплі. Що ж до роботи в колгоспі, то вона давала лише 5% грошових доходів, 35% зернових, 1% м'яса й сала, 0,5% молочної продукції. Як наслідок - посилились утиски щодо власників підсобних господарств. Колгоспи жорстко регламентували площі посіву, види культур, строки виконання тощо.

До руйнівних наслідків війни додалися ще й наслідки посухи 1946 р. Становище ускладнювалося також через голод 1946-1947 рр., що охопив 20 областей УРСР (у Західній Україні голоду майже не було). За даними Міністерства охорони здоров'я на 10 травня 1947 р. у республіці було зареєстровано 935,5 тис. хворих на дистрофію, у міських та сільських лікарнях перебувало 125 тис. таких хворих; ще близько 100 тис. надзвичайно кволих людей потребували госпіталізації, але через брак лікарняних ліжок вони не мали змоги скористатися медичною допомогою.

Катастрофічне становище могли виправити лише державні позички зерна. Центральний комітет КП (б) У, особисто його перший секретар М. Хрущов, Рада Міністрів УРСР десятки разів зверталися до Й. Сталіна з проханням надати допомогу, щоб нагодувати населення. Зрештою навесні 1947 р. за розпорядженням центру в Україну надійшло 60 тис. т продовольства із загальносоюзних фондів. Це не зняло всіх проблем, проте дало змогу прогодувати близько 3,4 млн. колгоспників, які працювали на виробництві.

Загалом протягом 1947 р. колгоспне селянство України одержало 93 тис. т зерна. Для організації безкоштовного харчування українських колгоспників Рада Міністрів СРСР виділила 140 млн. крб. (як безповоротну державну допомогу), 72 млн. крб. надійшло безпосередньо до колгоспів, решта - до дитячих будинків. Крім того, колгоспи республіки напередодні весняної сівби 1947 р. одержали як державну позику насіння зернових культур і трав.

Незважаючи на хронічні проблеми колгоспів, радянське керівництво знову відновило політику колективізації. Ускладнювали ситуацію надмірно високі плани щодо обсягу хлібозаготівлі, що мали постійну тенденцію до зростання. У цей час посилювалось кримінальне переслідування "розкрадачів хліба", які згідно зі ст. 131 Конституції СРСР 1936 р. кваліфікувались як "вороги народу".

Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 р. "Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві й ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя" (він був продубльований 20 березня 1948 р. Законом Ради Міністрів УРСР) практикувалося виселення жителів сіл у віддалені райони СРСР. Фактично Указ був спрямований на зведення рахунків з непокірними колгоспниками або до покарання тих, хто більше працював на присадибних ділянках, рятуючи власні родини від недоїдання. Загалом за лютий-червень 1948 р. з українських сіл у віддалені райони СРСР було виселено 11439 осіб.

Політика беззастережної примусової колективізації надто гостро далася взнаки в Західній Україні. Радикальні аграрні реформи тут здійснювались без урахування місцевої специфіки, політичної ситуації в областях. Державні органи широко використовували звичні та перевірені раніше заходи проти тих, хто не бажав ставати членом колгоспів, - здійснювалося так зване розкуркулювання - виселення у віддалені райони СРСР заможних селян із сім'ями, а також тих, хто їх підтримував.

Примусову колективізацію було здійснено в основному протягом 1948-1949 рр. До середини 1950 р. 7190 колгоспів об'єднали 98% селянських господарств. Факти свідчать про те, що протягом 1945-1950 рр. з політичних міркувань було репресовано, здебільшого депортовано без суду і слідства й навіть без письмового звинувачення, 300-500 тис. західних українців. Таким чином, нова влада своїми діями загострювала невдоволення місцевого населення.

Процес відбудови у "возз'єднаних" районах УРСР відбувався набагато складніше, ніж на сході республіки. Характер змін, що відбулись у процесі відбудови в Західній Україні, суперечливий і неоднозначний. Було докорінно модернізовано економічний потенціал регіону, реконструйовано старі заводи і фабрики, відбудовано і споруджено 2,5 тис. великих і середніх промислових підприємств. Упродовж 1945-1946 рр. у Львові стали до ладу заводи - електроламповий, інструментальний, сільськогосподарських машин та ін. До Львова прибуло 14 тис. робітників і майже 2 тис. інженерів для надання допомоги місцевим кадрам. Обсяг валової продукції промисловості за п'ять років (1946-1950 рр.) збільшився в 3,2 рази.

Однак радянська модель індустріалізації переносила на західноукраїнські землі диспропорції в розвитку окремих галузей: легка і харчова відставали, важка і хімічна домінували. Крім того, галузі були не самостійними, замкненими й самодостатніми, а навпаки, існували як частина загальносоюзної системи, з цілковитою залежністю від союзного центру. Під час спорудження нових об'єктів, як і раніше, майже не враховувались екологічні аспекти функціонування підприємств.

Роки післявоєнної відбудови економіки України були дуже важкими, виснажливими, зокрема, і через те, що система концентрації коштів для відбудови промисловості й військово-промислового комплексу ставала на заводі підвищенню життєвого рівня народу.

Всупереч голоду, нестачі найнеобхіднішого та репресіям, що їх чинив тоталітарний режим, народ героїчними зусиллями з вірою у краще майбутнє підіймав з руїн міста й села, відроджував промисловість і сільське господарство.

Загалом валова продукція сільськогосподарського виробництва в 1950 р. становила 91% довоєнного рівня. Було досягнуто значних успіхів у розвитку народної освіти, науки й культури. На початку 50-х років республіка в основному залікувала рани лихоліття. Було закладено основи для її виходу на нові рубежі суспільного прогресу.

Література

Дорошенко Д. Нариси історії України. - К., 1991. - Т. 1-2.

Костюк Г. Сталінізм в Україні (генеза і наслідки). - К, 1995.

Полонська-Васшенко Н. Історія України. - К, 1995. - Т. 1-2.

Тестові завдання

1. З якого року Україна є членом Організації Об'єднаних Націй?

А – з 1943 року.

Б – з 1944 року.

В – з 1945 року.

Г – з 1946 року.

2. Хто з цих наукових діячів займався дослідженнями у галузі генетики?

А – М. Гришко.

Б – Є. Патон.

В – М. Доброхотов.

Г – С. Лебедев.

3. Якого року Закарпатська Україна ввійшла до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки?

А – 1943 рік.

Б – 1944 рік.

В – 1945 рік.

Г – 1946 рік.

4. Про кого з діячів культури йде мова: «У 1941 році у складі студентського батальйону пішов добровольцем на фронт. Про долю цього батальйону письменник написав у романі «Людина і зброя», за який був нагороджений державною премією імені Т. Шевченка»?

А – О. Гончар.

Б – А. Малишко.

В – Н. Рибак.

Г – М. Стельмах.

5. У якому місті України було засновано університет після завершення Другої світової війни?

А – Ужгород.

Б – Львів.

В – Дніпропетровськ.

Г – Чернівці.

6. Хто очолював Академію наук УРСР у післявоєнний період (з 1946 року)?

А – Т. Лисенко.

Б – О. Палладін.

В – Є. Патон.

Г – В. Філатов.

7. Коли була проведена грошова реформа, яка мала ліквідувати наслідки війни у фінансовій системі Радянського Союзу?

А – 1946 рік.

Б – 1947 рік.

В – 1948 рік.

Г – 1949 рік.

8. Про кого йде мова: «У квітні 1945 року очолював українську делегацію на міжнародній конференції у Сан-Франциско та на Паризькій мирній конференції 1946 року. Брав участь у роботі перших сесій Генеральної Асамблеї ООН, на яких виступав із промовами, спрямованими проти діяльності української еміграції»?

А – Д. Мануїльський.

Б – М. Хрущов.

В – Л. Каганович.

Г – В. Молотов.

9. Укажіть методи здійснення колективізації в західноукраїнських землях у повоєнний період:

А – з порушеннями деяких вимог статуту.

Б – насильницькими методами, колективізація супроводжувалася збройною боротьбою, депортацією населення.

В – добровільний вступ селян у колгоспи.

Г – з урахуванням місцевих умов, традицій життя.

10. Коли була скасована Берестейська церковна унія?

А – 1945 року.

Б – 1946 року.

В – 1947 року.

Г – 1948 року.

11. У якому західноукраїнському регіоні у післявоєнний період радянська здійснювалася вперше?

А – Північна Буковина.

Б – Галичина.

В – Волинь.

Г – Закарпаття.

12. Коли було проведено депортацію українського населення на захід і північ Польщі з метою його асиміляції та знищення баз діяльності націоналістичних угруповань?

А – червень-липень 1945 року.

Б – березень-травень 1946 року.

В – квітень-липень 1947 року.

Г – червень-вересень 1948 року.

13. Розташуйте події у хронологічній послідовності:

А – початок IV п'ятирічки;

Б – входження Закарпаття до складу УРСР;

В – Україна стає співзасновницею ООН на конференції у Сан-Франциско;

Г – підписання румунсько-радянського договору щодо кордонів України.

14. Розташуйте події у хронологічній послідовності:

А – «возз'єднання» Української греко-католицької церкви з Російською православною церквою;

- Б** – початок операції «Вісла»;
- В** – загибель Р. Шухевича;
- Г** – створення у складі УРСР Закарпатської області.

15. Які терміни і поняття слід використовувати для характеристики радянізації західних областей України?

- 1 – індустріалізація;
- 2 – мобілізація;
- 3 – колективізація;
- 4 – евакуація;
- 5 – екстрадиція;
- 6 – «культурна революція»;
- 7 – асиміляція.

16. У яких містах України діяли кіностудії?

- 1 – Донецьк;
- 2 – Київ;
- 3 – Львів;
- 4 – Одеса;
- 5 – Полтава;
- 6 – Харків;
- 7 – Ялта.

17. Установіть відповідність між подіями та часом, коли вони відбувалися:

1. Чехословацько-радянський договір щодо кордонів України	А – квітень 1945 року.
2. Польсько-радянський договір щодо кордонів України	Б – червень 1945 року.
3. Україна стає спів засновницею ООН на конференції у Сан-Франциско	В – серпень 1945 року.
4. Румунсько-радянський договір щодо кордонів України	Г – жовтень 1945 року.
	Д – лютий 1947 року.

18. Установіть відповідність між особами та організаціями, які вони очолювали:

1. Й. Сліпий	А – УПА.
2. Р. Шухевич	Б – НКВС.
3. С. Бандера	В – УТКЦ.
4. М. Хрущов	Г – ЦК КП(б)У.
	Д – ОУН.

19. Установіть відповідність між поняттями і термінами та їх визначеннями:

1. «Лисенківщина»	А – система державного контролю за змістом публікацій і засобами масової інформації.
2. «Ждановщина»	Б – ідеологічний наступ сталінського керівництва на радянську (у тому числі українську) інтелігенцію у післявоєнний період.
3. Космополітизм	В – система політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів та ідей, у яких усвідомлюється й оцінюється ставлення людей до дійсності.
4. Цензура	Г – специфічний період у сільськогосподарській і біологічній науці й практиці, у результаті якого були знищені перспективні наукові дослідження (у першу чергу з генетики).
	Д – теорія, що пропонує байдуже ставлення до історії своєї Батьківщини, національної культури, відстоює тезу про загальнолюдське громадянство, культуру і традиції.